

FTAХР 15.41.21

Б.К. Сақтаганов¹

*¹Қазақ ұлттық хореография академиясы
(Астана, Қазақстан)*

СТУДЕНТТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТІ МЕН КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Мақалада студенттердің шығармашылық ойлауы мен мәдениетінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері зерттеледі. Жоғарғы оқу орындары студенттерінің мәдениеті және шығармашылық ойлауын қалыптастырудың ерекшеліктері келтірілген. Ғылымдағы әр түрлі психологиялық және педагогикалық тәсілдер егжей-тегжейлі қарастырылады.

***Тірек сөздер:** психология, шығармашылық ойлау, студенттер*

B.K. Saktaganov¹

*¹Kazakh National Academy of Choreography
(Astana, Kazakhstan)*

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CULTURAL DEVELOPMENT AND CREATIVE THINKING AMONG STUDENTS

Annotation

In the article psychological and pedagogical features of creative thinking and culture of students are considered. The characteristics of the formation of culture and creative thinking of university students are given. Various psychological and pedagogical approaches in science are examined in detail.

***Keywords:** psychology, creative thinking, students*

Б.К. Сактаганов¹

*¹Казахская национальная академия хореографии
(Астана, Казахстан)*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ И КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности креативного мышления и культуры студентов. Дается характеристика формирования культуры и креативного мышления студентов вуза. Подробно исследуются разные психолого-педагогические подходы в науке.

***Ключевые слова:** психология, креативное мышление, студенты*

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының жоғары білім беру саласында жаңаша білім беру жүйелерінің құрылымы жасалуда. Соның ішінде «жеке тұлғалық тұғырды» болжайтын креативті білім беру, студенттерге педагогтардың тікелей жекелік бағытталуына баса назар аударылып отыр. Мәселенің басына жаңа білім, білік және дағдыны, әрекет тәсілін өз бетімен қалыптастыра алуға қабілетті студенттерді дамыту қойылады. Креативті оқудың басты шарты студенттердің бастамашылдығы болып табылады.

Бүгінде ЖОО-ы, кең тұрғыдан мекеме, институттық жүйе, бірлестік ретінде түсініліп, білім беру сапасын және мамандардың кәсіби дайындығын қамтамасыз ету өзектендіріледі. Бұнда әр түрлі кәсіби дағды мен шеберлікті игеру аз уақытта және аз шығынмен жүзеге асуға тиіс. Бұл өз кезегінде өзіндік білім алу және үздіксіз оқуға қабілетпен байланысты жаңа іс-әрекет түрлерін белсенді игеруге қабілетті болжайды.

Сондықтан білім беруде, тәрбиеде өнімділікке дейін болмауы тиіс, ал өнімділік ақпараттық және қарым-қатынастық технологияны меңгерген, өзінің кәсіби сапасын және өзін көрсете алатын және бейімделе алатын, бәсекеге қабілетті, белсенді жаңа адамды қалыптастыруға тиіс.

Осыған байланысты «сауаттылық» сапасының мәнін нәтиже немесе адам қуаты ретінде түсінуді өзгертуді атап кетуіміз қажет. Этимологиясы – адамның бейнені, әлемді, өзінің жеке тұлғасын, өткенді және болашақты, жақсылық пен жамандықты қабылдауы. Білім алу – басқаларды, өзін, өмірдің мәнін, өмір алдындағы өзінің жауапкершілігін түсінуі. Бұндай көзқарас өзіне басқа нәрселерге қарағанда мәдениетті әмбебапты тұрғыдан қызықтырады. Мәдениет – бұл біртұтас өмір, бұл разылық пен адалдық, күш; бұл адам баласының мәңгілік идеалы, ой-пікірлердің барлық жалпы қайнар көзі. Сонымен бірге, дамушы адам үшін мәдениет өмір сүрудің (өмір, энергия, қуат) тікелей формасы және өзін-өзі анықтау үшін, өзін саналы түрде жасау үшін негіз болады.

Білімді адам әуел бастан «туу құқығы бойынша» мәдениетке кіреді және сонда және сол арқылы дамиды. Сонымен бірге, білім алу барысында адамның мәдени қалыптасуы өзіндік әрекетінде, жеке тұлғалық тәсілімен жүреді.

Қазіргі уақытта адамның білімділігі тек сауаттылығы мен мәдениеттілігінде ғана емес, өмірге ұқыпты және саналы қатынас, өзінің алдында және басқалардың алдында жауапкершілікті сезінуімен білінеді. Ол адамның өзімен, өзінің санасымен, адамгершілігімен, шеберлігімен жұмыс істеуін, қажет болған

жағдайда өзінің жеке стереотипін өзгертуге шешім қабылдауын болжайды.

Сонымен, егер оқу өмірді «нәрселік» түрде, яғни білімді, мәдени норманы игеру деп айтатын болсақ, онда білімділік – бұл жеке өзіндік іс-әрекет. Бұл жағдайда, біз білімділік мәнін даралықта мәдениетті шығармашылық тұрғыда игеру десек, қуаты мәдениетке шартты жаңаны әкелуі мүмкін адамның бұндай дамуын да ескерте кетуіміз керек. Сонымен бірге, жоғары білім беру жүйесін жасай отырып, жеке тұлғаның өзіндік іс-әрекетін ынталандырады, өзінің соңынан қалай жүру керектігін және оқу үшін жаңа мүмкіндіктер тудыруға оны бағыттайды, оған көмектеседі, қабілеттерді қалыптастыруға, жаңа шеберліктерді игеруге көмектесуге тиіс.

Жаңаша білім беру шарты, ең алдымен, студенттердің рухани және креативті мәнінің дамуына бағытталған. Бұнда жоғары білім беру тәжірибесінің басты міндеті тек қана табиғат пен қоғамның заңдарын оқу емес, сонымен бірге «адам–табиғат – қоғам» жүйесіне қарым-қатынас тепе-теңдігі және әлемді шығармашылықты түрде қайта жасаудың гуманистік әдіснамасын игеру әрекетіне көмектесу болып табылады. Бұндай міндетті басты мақсаты адамның шығармашылық қуатын сақтау мен дамыту болып табылатын жаңа білім беру шешеді.

Жоғары білімге жаңа көзқарастар болашақ маманның креативті ойлауын мақсатты түрде дамытуға бағытталуымен аяқталады. Психологтар дайын білім студенттердің өзбетінділігін қалыптастыруға бейімдемейді, олардың ішкі мотивациясын әлсіретеді және тұлғаның қуатының қажетсіз болуына әкеледі деп тұжырымдайды. Нақ сол үшін оқу үрдісінде креативті ойлауды дамыту, заманауи мамандар дайындау міндеттеріне сәйкес қабілеттерді дамыту басымдық көрсетеді.

Бүгінде оқыту үрдісінде студенттердің креативті іс-әрекет тәсілін, оның механизмдері мен әдіснамасы туралы білім, оның іс-әрекетіне қажетті шеберлікті дамыту зерттеу маңызды орын алады. Осымен байланысты танымдық іс-әрекетте, әрбір студенттің жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып оқытушы ортаның мазмұнын, әдістерін құралдарын өзгерту талап етіледі. Сондықтан логикалық-тарихи көзқарас бойынша дәстүрлік жүйені тұлғалық-бағытталушылық білім беруге ауыстыруды дұрыс деп санаймыз. Ол курсантты оқытудың субъектісі ретінде болуы тиіс әдіснамалық қағидаға негізделеді. Бұнда ең алдымен, тұлғаның қажеттіліктерін,

мотивтерін, мақсаттарын, қабілеттерін, белсенділігін, интеллектін және басқа да жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескеру керек.

Тұлғалық-бағытталушылық білім беру төмендегідей қағидаларға негізделеді:

- әуел бастан педагогикалық үрдістің субъектісі болып табылатын студенттің өзіндік құндылығына, даралық басымдығы мойындалады;

- студенттің өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту қажеттіліктеріне баса назар аудару;

- жоғары білім оқу-кәсіби, өнімді-креативті іс-әрекеті үрдісінде болашақ маманның жедел қызметтік, метақызметтік дамуы мен әлеуметтік-кәсіби құзіреттілікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін озу сипатында болуы керек.

Еліміздегі жоғары білім беру жүйесінің алдына қойып отырған мақсаты халықаралық еңбек нарығында бәсекелестікке түсе алатын жан-жақты сапалы маман дайындап шығару. Бұл жерде адамның үздіксіз білім алуға – яғни еңбек нарығында кездесетін кез келген жағдайға дайын болуға оқыту. Бұл пікірлер бойынша оқыту мен білім беру мақсаты – болашақ маманға еңбектің жаңа амалдары мен түрлерін жасауға, өзіне арналған жаңа кәсіби ортаға бейімделуге, аз уақытта өзінің еңбегін бағалай алу мүмкін болатын тұлғаның интегральдық қасиеті ретінде креативті ойлауды дамыту.

Креативті ойлайтын тұлғаның ойлау мен іс-әрекет бағытындағы тұжырымдамалардың кең таралуы мен жаңаруы ретінде қарастырылса (Г.П. Щедровицкий бойынша ойлау әрекеті), креативті тұлғаның жаңа мүмкіндіктерін ашса, шығармашылық мәдениеттің мүмкіндіктерін ашады. Шығармашылық және креативтілік анықтамаларында жасаған немесе ойлап тапқан түсініктер бар болғанымен шығармашылықта басқалардың бағалауы, ал креативті тұлғаның өзін-өзі бағалауын зерттегенде алынған нәтижелер креативті тұлғалық бағалау басты орынға шығады [1].

Қоршаған ортаны танудың бастапқы түрі ғылым арқылы көрсетілсе, екіншісі – мәдениетпен көрсетіледі. Жоғары білім беру жүйесінің маңызды мәселесі ретінде көптеген әскери ғалымдар курсанттардың мәдениетін олардың танымдық дайындығы деп санайды. Заманауи әскери педагогика ғылым мен мәдениетті негіз ретінде алып қарастырады, өйткені арнайы зерттеулер – кәсіби мамандардың жоғары дәрежедегі іс-әрекетін:

Біріншіден, оның мәдениеті арқылы жүзеге асады деп есептейді.

Екіншіден, ғалымдардың пікірі бойынша, оқу үрдісі тек арнайы жоғары білім алу емес, оның қазіргі мәдениетке сай тіршілік етуіне, тәрбиеленуіне байланысты деп есептейді.

Үшіншіден, қазіргі маман - ол ойлау жүйесі жетілген, қоғам мәселесіне байланысты өз пікірі бар, қарым-қатынасқа түсе алатын, мәдениеті жоғары тұлға.

Төртіншіден, жаһандану мәселесіне байланысты көптеген ғалымдар адамның рухани сезімін дамыту үшін қазіргі әлем мен отандық мәдениетке бейімделу керек деп санайды.

Бесіншіден, жоғары білім беру мақсатында алдымен мәдени студенттердің танымдық дайындығын көтеру үшін «жалпы мәдениет деген не?» деген сұраққа жауап іздеуіміз керек. Қазіргі ғылымда нақтылы мәдениеттің анықтамасы қалыптасқан жоқ – себебі, мәдениет жан-жақты қарастыруды қажет ететін ілім. Ал философиялық тұрғыда, мәдениет - тұлғаның іс-әрекетін қалыптастыратын әмбебап механизм деген анықтама беріледі. Мәдениет - материалдық және рухани құндылықтар жиынтығы деген пікірді де Д.И. Грядовой, П.В.Алексеев білдірген осы авторлар. Мәдениет - қоғамдық өмірдің әлеуметтік және рухани ортасында тұлғаның шығармашылық қырын көрсете білуі деген пікірді А.Л. Никифоров [1] айтқан.

Американ психологы, гуманистік бағыт өкілі А. Маслоудың пікірінше, эмоционалдық мәдениетке көңіл бөлмеу, мәдениетті оқу және тәрбие үрдісінде жеткіліксіз деңгейде енгізу интеллекттік тұрғыдан өзін кедейлендіру. Себебі, «мәдениет біздің психологиялық және биологиялық табиғатымызға өте жақын, сондықтан оқытудың негізі ретінде қарау керек», - деген [3, 51-67 б.]. Оқу үрдісін әрекет тұрғысынан зерттеуші Н.Ф. Талызина оқу әрекетінің жоғары деңгейде ұйымдастырылуын көздеген нәтижеге жетуі тек қана оқу мотивтерінің дұрыс тәрбиеленуімен байланысты болатынын тұжырымдайды [2, 91-96 б.].

Жоғары білім беру ортасында оқу әрекетін дұрыс қалыптастыру үшін оның өзіне тән ерекшеліктері мен құрылымын, курсанттардың креативті ойлауын дамытудағы атқаратын қызметін білу керек. Оқу әрекетінің өзге әрекет түрлерінен ең басты өзгешелігі курсанттардың үнемі «жаңа дүниеге енуімен», әрбір жаңа әрекеттің компоненттерін игерумен, әрдайым оның бірінен екіншісіне ауысып отырумен байланысты.

Креативті ойлауды дамытуға бағытталған зерттеулерге жүргізілген талдау жалпы заңдылықтар мен кәсіби андрагогикада

өткізу ерекшеліктерін табуға мүмкіндік береді. Креативті ойлайтын тұлғаның жеке интеллектуалдык-эвристикалық қасиеті ретінде рационалистік түсінуден ерекшелігі креативті жүйелі, бағалы тұлғалық, көп деңгейлі әскери білім беруден бастау алады. Креативті адамның рухани және тұлғаның шығармашылық өзіндік даму шартының ажырамас бөлігі болатын бағалы, тұлғалық саналы категориясы қалыптасады. Ол оның өзіндік көкейтестілігінің айтарлықтай қоры болып табылады.

Еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейінгі білім саласындағы туындаған қиындықтар ұстаздар қауымын тығырыққа тіреп, дағдарысқа әкелді. Бұл дағдарыстан шығу үшін креативті педагогтер бас қосып, қиыншылықтан шығу мәселелерін біріге қарастырды. Республикамыздағы белсенді, ізденіс үстіндегі оқытушылар өз қолдаушыларымен бір ұйым болып, ынтымақтастық педагогикасының аясында біріге қызмет етуге ынта білдірді. Олардың ерекшеліктері: біріншіден, жаңашылдық жолындағы авторлық курстар мен ғылыми-әдістемелік семинарлар, конференциялар ұйымдастыру арқылы білім беру мазмұнын тереңдетумен айналысатын даму деңгейі жоғары дәрежедегі топ. Екіншіден, креативтілік белгіде өзін-өзі жетілдіруші, қалыптастырушы, басқарушы жаңашыл жүйе. Үшіншіден, әр аймақтан ерікті түрде жаңашылдық ілімін қолдаушы, сыннан өткізуші, таратушы креативті оқытушылар тобы – жаңа үдерісті толық іске асырушы жаңашыл топ. Бұған дәлел:

- жаңашыл-педагог креативтілігінің пайда болуы және дамуы, жаңа идеяның пайда болуы;
- жаңашыл-педагог іс-әрекетінің әртүрлі түрде таратылуы;
- іс-әрекеттік ілімді құптаушылардың пайда болуы;
- құптаушылар қызметінің кең таралуы;
- тұлғааралық қарым-қатынастағы қызметтік байланыстың нығаюы.

Жаңашылдық дегеніміз – жаңа мазмұнды ұйымдастыру, ал жаңалық енгізу дегеніміз – тек қана жаңалық енгізу, ұйымдастыру, яғни инновациялық үдерісті мазмұнды қалыптастыруды, жаңаны ұйымдастыруды, қалыптастыруды анықтайды, ал «жаңаша» деп жаңаның мазмұны, оны енгізудің әдіс-тәсілі мен технологиясын қамтитын құбылысты айтады.

Педагогикада студенттерге оқу іс-әрекеті субъектісі, өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылған тұлға ретінде көзқарас қалыптасуда. А.В.Брушлинскийдің ұйғарымы бойынша, «Субъект-аса жоғары белсенділік, біртұтастық, автономдық

деңгейіне жеткен адам. Адам субъект болып дүниеге келмейді, субъект болып дамып жетіледі. Оның субъект ретінде дамуының алғышарты іс-әрекет, қарым-қатынас, тіршілік барысы болып табылады» [2, 91-96 б.].

Педагогтың тұлға субъектілігі тану әлемін (мазмұнын, түрін, орындау формасын) таңдауымен, таңдау тұрақтылығымен, оқу материалын өңдеу тәсілімен, тану нысандарына эмоционалды тұлғалық қарым-қатынасымен көрінеді. Мұның маңызын құраушылар студент пен оқытушының өзара іс-әрекеті болып табылады, өйткені бұнда есте сақтау қызметін меңгеруден ақыл-ой дамуы үрдісін меңгеруге алмасуы жүреді, сонымен қатар әрбір студенттің субъективті тәжірибесінің көрініс тауып, қолданылуына көмектеседі. Ал ол өз кезегінде тұтас оқу әрекетін ұйымдастыру жолымен танудың тұлғалық мәнді тәсілдерін игеруге көмектеседі. Қорытындысында дамудың «өмірлік әрекеттегі субъектілік тәжірибе» факторына ерекше мән беріледі.

Заманауи білім берудің негізгі шарты студентте жаңаны, өзіне қажеттіні, өзінің оқыту траекториясын іздеу қажеттілігін дамыту екенін ескерсек, біздің ойымызша, жылдам ақпараттық білім ортасын жоспарлауда басты шарт студенттердің өзіндік танымдық, ізденушілік әрекетке ұмтылысын қамтамасыз ету болу қажет [3, 190 б.].

Креативті ойлау студент тұлғасының жан-жақтылығымен емес, қабылдау, ықпалдарға сезімталдығы, жаңа идеяларды қабылдау ашықтығы мен жаңаны құру мақсатында тұрақтап қалған стереотиптерді бұзуға дайындығы немесе өмірлік мәселелерді өзгерту, күтпеген және кездейсоқ шешімді табуымен айқындалады. Кәсіби андрагогика саласындағы ЖОО-ы педагогикасында креативті ойлауды зерттеу әскери қызметшілердің тұлғалық категориясы ретінде өзіндік білімін жетілдіру және креативті тұлғаның дамуына жету мақсатында оқыту мен тәрбиелеудің креативтілігін дамыту үрдісін тиімді ұйымдастыру мен басқару түрлерін табуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта бұрынғы кеткен қателіктерді біліп қою ғана аздық етеді. Ең маңыздысы, сол қателіктерге екінші рет жол бермеу, сол қателерден сабақ алған, үйренген дұрыс және нәтижелі болады. Осы үшін ЖОО-ында оқытуда креативті білім беруді қолға алу болып табылады. Тәжірибелік аспектідегі ғылыми зерттеулерді жүзеге асыру мазмұнды түрде қызметте жинақталатын білім беру мен тәрбиелеу үрдісін үлгілеуден көрінеді. Студент тұлғасының

креативті әлеуеті саналы іс-әрекетте дамитын болғандықтан, жоғары білім беру әрекетінде өзіндік тұлғалық креативті үрдіске тиімді кірісуі үшін жағдай туғызу керек. Креативті дара тұлғаның саналы және бейсаналы ұғымдары қалыптасатын креативті үрдісті үздік ұйымдастыру мен реттеу қиыншылық туғызады. Өзіміздің жүргізген зерттеуімізде мынадай пікірге келдік – бүгінгі күні әрбір оқытушы оқыту үрдісін жаңа тұрғыдан ұйымдастырып жүргізбесе, өз іс-әрекетінде жаңа технологияларды қолданбаса, жұмысын дұрыс ұйымдастырмаса, сабақ жүргізуде күзіреттілігі аз болса, онда ол күтілетін нәтижеге жете алмайды. Ғалымдар жоғары білім беру саласында бұрыннан қалыптасқан оқытуда жоғары сатыда нәтиже берген әдістерді қайта зерттеп, қазіргі жағдайларды ескере отырып, қайта қолданысқа енгізу жолдарын қарастырудың қажеттілігі туралы пікір айтады.

Сол үшін ЖОО-ын бітіруші заманауи түлек нарықтық экономика жағдайына бейімделуі, өзінің кәсіби қызметінде икемді және жылдам болуы тиіс. Ол жаңа технологиялармен таныс, бүкіл әлемдік тәжірибе жинақталған компьютер, база және банк мәліметтерін қолдана алуы тиіс. Бірақ бастысы, ЖОО-да оқу жылдарында ол өзінде креативті тұлғаның нышандарын дамытуы, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруы тиіс, сыни ойлауға және кәсіби міндеттердің жаңа шешімдерін табуға үйренуі керек.

Әдебиеттер

1. Щедровицкий Г.П. Новшества и инновации // Учительская газета. – 1998, май - 23.
2. Талызина Н. Ф. Технология обучения и ее место в педагогической теории // Современная высшая школа. – 1977. – №1(17). – С. 91-96.
3. Таубаева Ш. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. – Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. - 190 с.

References

1. Shhedrovickij G.P. *Novshestva i innovacii* // Uchitel'skaja gazeta. – 1998, maj -23. (In Russ.)
2. Talyzina N. F. *Tehnologija obuchenija i ee mesto v pedagogicheskoj teorii* // Sovremennaja vysshaja shkola. – 1977. – №1(17). – S. 91-96. (In Russ.)
3. Taubaeva Sh. *Vvedenie v metodologiju i metodiku pedagogicheskogo issledovaniya: uchebnoe posobie*. – Turkistan: «Turan» baspasy, 2007. – 190 s. (In Russ.)